

УВЯДЗЕННЕ “ПРАВИЛ” 14 МАЯ 1855 ГОДА Ў ПАМЕШЧЫЦКАЙ ВЁСЦЫ ВІЦЕБСКАЙ І МАГІЛЁЎСКАЙ ГУБЕРНЯЎ

УЛАДЗІСЛАЎ РЭУТ

Анотацыя: У артыкуле аналізуецца ўвядзенне інвентарных правіл 14 мая 1855 года ў Віцебскай і Магілёўскай губернях. Зроблена выснова аб тым, што інвентары ва ўсходняй частцы Беларусі істотна не змянілі павіннасці прыгонных, але фармалізавалі адносіны паміж памешчыкамі і сялянамі на падставе эканамічных рахункаў.

Ключавыя словы: інвентарная рэформа, памешчыцкая вёска, прыгонныя сяляне, феадальныя павіннасці.

INTRODUCTION OF THE “RULES” OF MAY 14, 1855 IN THE LANDLORDS’ VILLAGES OF VICIEBSK AND MAHILIOŬ GOVERNORATES

Abstract: The article analyses the introduction of the inventory rules on May 14, 1855 in Viciebsk and Mohilioŭ governorates. The conclusion is that in the East of Belarus inventories did not change the obligations of the peasants, but formalised the relationship between landlords and serfs on the basis of economic calculations.

Keywords: Inventory Reform, Landlord’s Village, Serfs, Feudal Obligations.

Вясной 1855 года, пасля працяглых абмеркаванняў у Другарадным і Вышэйшым інвентарных камітэтах, Дзяржаўны савет ухваліў *“Правілы для складання інвентароў або вотчынных вопісаў у тых памешчыцкіх маёнтках Віцебскай і Магілёўскай губерняў, дзе існуе цяглавая сістэма гаспадаркі”* (Мнение Государственного Совета, 1855: 126). Паводле запіскі міністра ўнутраных спраў С.С. Ланскога, мясцовасцю, дзе цяглавая сістэма адсутнічала, лічылі інфляндскія паветы Віцебскай губерні: Дзінабургскі, Люцынскі і Рэжыцкі (О порядке введения и исполнения, 1855: 4).

14 мая 1855 года Аляксандр II зацвердзіў інвентарныя правілы для Віцебскай і Магілёўскай губерняў. Галоўнай асаблівасцю *“Правіл”* 14 мая 1855 года было вызначэнне ўсёй зямлі ў маёнтку *“неадчужальнай і поўнай уласнасцю”* памешчыка (Мнение Государственного Совета, 1855: 12). Цяглавым пачаў лічыцца надзел прыдатнай зямлі памерам ад 4,75 да 9 дзесяцін. За карыстанне цяглавым надзелам сяляне адпрацоўвалі 3 дні мужчынскай і 3 дні жаночай паншчыны на тыдзень. Асабовы склад цяглавай гаспадаркі не вызначаўся, гэта магло быць і 2, і 3 працоўныя душы. Звыш паншчыны памешчыкі маглі патрабаваць ад сялян толькі выканання начнога каравула па чарзе. Усе іншыя адпрацовачныя і натуральныя павіннасці (згоны, даніны, будаўнічыя дні) забараняліся, *“якую б яны назву ні мелі”* (Мнение Государственного Совета, 1855: 14 зв.). Дзяржаўныя падаткі сяляне меліся плаціць самі за сябе. Запазычанасці перад памешчыкам сяляне адпрацоўвалі па цэнах наёмнай працы.

“Правілы” 14 мая 1855 года прадугледжвалі складанне інвентароў па спрошчанай сістэме. У інвентарах у выглядзе табліцы падаваліся пасямейныя спісы сялян з вызначэннем дарослых работнікаў, адлюстроўвалася плошча надзелаў, адведзеных прыгонным, а таксама колькасць цяглавай і хатняй сялянскай жывёлы (О порядке введения и исполнения, 1855: 3зв.). Пазнейшыя ўстаўныя граматы, народжаныя рэформай 1861 года, мелі амаль аналагічную інвентарам структуру, з той розніцай, што слупок з пазначэннем колькасці сялянскай жывёлы быў зменены на слупок, дзе была адлюстравана выкупная сума за зямельны надзел.

У лістападзе 1855 года Аляксандр II падпісаў пастанову Дзяржаўнага савета аб увядзенні з 1 студзеня 1856 года *“Правіл”* 14 мая 1855 года ва ўсіх маёнтках Віцебскай і Магілёўскай губерняў (О порядке введения и исполнения, 1855: 35). Атрымаўшы інвентары, перапрацаваныя паводле інвентарных правіл, памешчыкі павінны былі неадкладна пачаць імі карыстацца. Да лістапада-снежня 1857 года, калі праца па перапрацоўцы інвентароў была спыненая, абавязковыя інвентары

меліся, прынамсі, у 741 маёнтку Віцебскай губерні (табліца 1). Гэта складала 54,1% ад агульнай колькасці маёнткаў з цяглавай сістэмай гаспадарання. Заўважым, што па Полацкім і Невельскім паведах у архіўных крыніцах маюцца лакуны. У той жа час некалькі дзясяткаў зацверджаных інвентароў маёнткаў Лепельскага і Себежскага паведаў засталіся ў канцылярыі Віцебскага інвентарнага камітэта не разасланымі.

Табліца 1. Інвентары маёнткаў Віцебскай губерні, прыведзеныя ў адпаведнасць з “Правіламі” 14 мая 1855 года і перададзеныя памешчыкам для карыстання

Колькасць маёнткаў з цяглавай сістэмай гаспадарання	Колькасць інвентароў, перададзеных памешчыкам для карыстання			
	да 1 студзеня 1856 г.	студзень 1856 – студзень 1857 г.	студзень – лістапад 1857 г.	Усяго
1369	334	261	146	741

Крыніцы: Інвентары і заключення по ним на імяня Лепельскага уезда, 1855–1858: 57, 60; Інвентары і заключення по ним на імяня Себежскага уезда, 1855–1858: 7, 40–55; О рассмотрении инвентарей на именья Велижского уезда, 1855–1857: 23–30, 34–47, 51а; Дело о рассмотрении инвентарей на именья Витебского уезда, 1855–1857: 16–40, 46–52; Дело о рассмотрении инвентарей на именья Городокского уезда, 1855–1857: 53–102, 106–141а, 150–159, 173–210; Інвентары і заключення по ним на імяня Дриссенскага уезда, 1855–1858: 52–136; Списки помещиков Суражского уезда для истребования инвентарей и заключение комитета на рассмотрении инвентарей, 1855–1857: 55–96, 103–136; О введении инвентарных правил в помещичьих именьях Невельского уезда, 1853–1857: 27–35, 48–64; О введении инвентарных правил в помещичьих именьях Полоцкого уезда, 1853–1857: 18–48, 53.

Динаміка ўвядзення інвентароў у памешчыцкіх маёнтках Магілёўскай губерні застаецца невядомай. Беларускі даследчык Мікалай Шпакаў, які даследаваў рэалізацыю рэформы 1861 года ў Магілёўскай губерні, зыходзіў з існавання 1177 інвентароў памешчыцкіх маёнткаў напярэдадні адмены прыгоннага права (Шпаков, 1964: 562). Структура дадзеных інвентароў адпавядае патрабаванням “Правіл” 14 мая 1855 года. Агульная колькасць памешчыцкіх уладанняў у Магілёўскай губерні, якія падпадаюць пад дзеянне інвентарных правіл, складала 1880 маёнткаў. Такім чынам, да выдання рэскрыпта Аляксандра II віленскаму генерал-губернатару абавязковыя інвентары, хутчэй за ўсе, з’явіліся ў 62,6% маёнткаў Магілёўскай губерні.

Галоўным вынікам увядзення “Правіл” 14 мая 1855 года ва ўсходняй Беларусі стала юрыдычнае звядзенне прыгоннага права да пазямельнай залежнасці сялян ад землеўласнікаў. Нормы павіннасцей фактычна не змяніліся, аднак гаспадарчыя стасункі паміж памешчыкамі і прыгоннымі, якія традыцыйна вызначаліся адносінамі панавання і падпарадкавання, былі фармалізаваны на падставе эканамічных рахункаў. Вышэйшае чыноўніцтва і расійскае дваранства было заспакоена пацвярджэннем у інвентарных правілах для Віцебскай і Магілёўскай губерняў недатыкальнай памешчыцкай уласнасці на зямлю. Гэта было своеасаблівым сігналам, што калі ўрад нават мяркуюе вызваліць прыгонных, то не плануе пачынаць прымусовае адчужэнне фальваркавага ворыва. Да пазітыўных вынікаў правядзення інвентарнай рэформы ва ўсходняй частцы Беларусі можна далучыць распрацоўку і ўвядзенне ў зварот універсальнай формы дакументаў (інвентароў як прататыпа ўстаўных граматаў), якія рэгулююць адносіны паміж памешчыкамі і залежнымі ад іх сялянамі.

Бібліяграфія

1. *Дело о рассмотрении инвентарей на имения Витебского уезда (1855–1857)*. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ у г.Мінску), Ф. 2635, воп. 1., спр. 160.
2. *Дело о рассмотрении инвентарей на имения Городокского уезда (1855–1857)*. НГАБ у г.Мінску, Ф. 2635, воп. 1, спр. 161.
3. *Инвентари и заключения по ним на имения Дриссенского уезда (1855–1858)*. НГАБ у г.Мінску, Ф. 2635, воп. 1, спр. 162.
4. *Инвентари и заключения по ним на имения Лепельского уезда (1855–1858)*. НГАБ у г.Мінску, Ф. 2635, воп. 1, спр. 163.
5. *Инвентари и заключения по ним на имения Себежского уезда (1855–1858)*. НГАБ у г.Мінску, Ф. 2635., воп. 1., спр. 164.
6. *Мнение Государственного Совета от 14 мая 1855 года по проекту новых инвентарных правил и переписка о порядке их введения (1855–1856)*. НГАБ у г.Мінску, Ф. 2635, воп. 1. спр. 153.
7. *О введении инвентарных правил в помещичьих имениях Невельского уезда (1853–185)*. НГАБ у г.Мінску, Ф. 1297, воп. 1, спр. 24172.
8. *О порядке введения и исполнения инвентарных правил в Витебской и Могилевской губерниях (1855)*. Российский государственный исторический архив (РГИА), Ф. 1149, воп. 4, спр. 59.
9. *О рассмотрении инвентарей на имения Велижского уезда (1855–1857)*. НГАБ у г.Мінску, Ф. 2635, воп. 1, спр. 159.

10. *Списки помещиков Суражского уезда для истребования инвентарей и заключение комитета на рассмотрении инвентарей (1855–1857)*. НГАБ г.Мінску, Ф. 2635, воп. 1, спр. 165.

11. Шпаков, М. (1964). «Реализация реформы 1861 г. в Могилевской губернии», *Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы: материалы симп. 19–24 сент. 1963 г.* Вильнюс: Академия наук Литовской ССР.